

В. В. Узунов,
к. е. н., доц., ректор, Університет економіки та управління

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

FINANCIAL INSTRUMENTS REGULATION OF INNOVATION POTENTIAL STATE

Визначено фактори податкового стимулювання нарощення інноваційного потенціалу. Досліджено магістральні напрями становлення інноваційного потенціалу у різних галузях вітчизняної економіки.

Factors tax incentives Building innovation capabilities. Investigated main areas becoming innovative potential in various sectors of the national economy.

Ключові слова: бізнес-інкубатор, державне управління, інвестиції, потенціал інновацій, механізм, ринкова економіка, фінансові ресурси, формування.

Key words: business Incubator, governance, investment, innovation potential, mechanism, market economy, financial resources, formation.

ВСТУП

У сучасних умовах функціонування ринкової економіки особливої актуальності набувають питання розвитку економіки України та її регіонів, що пов'язані з необхідністю забезпечення кожним регіоном держави належного рівня використання та перспектив нарощення інноваційного потенціалу. Розвиток інноваційного потенціалу економіки ще не є предметом державного регулювання, що вимагає, у свою чергу, вирішення проблеми, яка є надзвичайно актуальною. Відсутність комплексного підходу до формування та реалізації механізму становлення інноваційного потенціалу призводить до неефективного його використання, появи диспропорцій у структурі економіки, зниження рівня людського розвитку тощо. Формування організаційно-економічного механізму забезпечення та підвищення інноваційного потенціалу має стати важливим пріоритетом державної політики. Це зумовлює необхідність наукового вивчення питань, пов'язаних із формуванням механізму становлення інноваційного потенціалу держави на основі існуючих фундаментальних досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У науковій літературі висвітлюються окремі елементи механізму нарощення інноваційного потенціалу держави. Вагомий внесок у розвиток досліджуваної проблематики внесли такі науковці, як О. Алімов, В. Александрова, О. Амоша, Ю. Бажал, Л. Безчасний, П. Беленький, Є. Бойко, П. Бубенко, Б. Буркинський, З. Варналій, В. Геєць, З. Герасимчук, М. Долішній, В. Захарченко, О. Жихор, Г. Калитич, М. Козоріз, О. Лапко, Б. Малицький, А. Масалова, П. Маковєєва, Л. Мармуль, В. Солвейов, Л. Федулова, М. Чумаченко, І. Школа та багато інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити фактори податкового стимулювання нарощення інноваційного потенціалу;

— дослідити магістральні напрями становлення інноваційного потенціалу у різних галузях вітчизняної економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

У науковій літературі немає єдиного підходу щодо структуризації факторів, які впливають на становлення інноваційного потенціалу держави та її регіонів [1; 2; 3]. Відсутність такої структуризації не дає можливості сформулювати інноваційну політику, яка посилить вплив стимулюючих, а послабить — дестимулюючих факторів на становлення інноваційного потенціалу.

Враховуючи те, що регіони України активно вливаються у систему світогосподарських зв'язків (транскордонне співробітництво) та є адміністративно-територіальними одиницями унітарної держави, у спектрі факторів становлення інноваційного потенціалу регіону варто розглядати фактори глобального рівня та макрорівня.

За масштабами впливу фактори, що визначають інноваційний потенціал, поділяються на фактори глобального рівня, макро-, мезо- та мікрорівня. Зв'язкам зі світовим співтовариством у рамках реалізації інноваційних проектів сприяє ефективний "перелив знань", обмін досвідом, прискорення тиражування інновацій. Міжнародна конкуренція є чинником глобального рівня, дія якого може проявлятися і на мезорівні, і на мікрорівні.

Фактори макро- і мезорівня багато в чому визначають успішність реалізації конкретних інноваційних проектів в окремих регіонах, оскільки задають рамки можливостей для їх реалізації. Завдання держави полягає у

формуванні сприятливих макроекономічних умов для припливу інвестицій в інноваційну сферу. При цьому ступінь і рівень державної активності залежать від економічних циклів у країні. У період кризи економіки необхідно забезпечити впровадження базових інновацій, що сприяють значному удосконаленню потреб з метою отримання довгострокового позитивного ефекту від впровадження інновацій [4, с. 173]. Тому активне державне втручання у цей період сприяє економічному зростанню та виходу з кризи. Після цього на стадії росту економіки країни втручання держави в інноваційну сферу носить фрагментарний характер. Участь держави у розвитку інноваційної діяльності в країні може бути як прямою (адресна підтримка стратегічно важливих інновацій), так і непрямою (створення інноваційної інфраструктури, законодавче забезпечення інноваційного процесу). Саме ці фактори найбільшою мірою вплинули на інноваційний потенціал регіонів. Вплив цих факторів посилюється незадовільним станом колись ефективно діючих галузевих науково-дослідних лабораторій, низьким рівнем адаптованості науково-дослідних установ галузевих академій до ринкових умов, відсутністю регіональних ринків науково-технічної продукції.

Розвиток інноваційної діяльності на макрорівні відбувається через розвиток ефективних регіональних інноваційних систем, які створюють сприятливі умови для реалізації інноваційного потенціалу територій і формують "точки зростання" національної економіки в цілому і регіональної економіки зокрема. На рівні регіону надання адресної допомоги освітнім закладам та підприємницьким структурам щодо активізації інноваційної діяльності стикається з перешкодами, пов'язаними з відсутністю достатніх повноважень органів місцевого самоврядування та державного управління щодо формування цільових фондів інноваційного спрямування, надання кредитних, податкових та митних преференцій щодо розробки перспективних інноваційних проектів [5].

Фактори мікрорівня виявляються через реалізацію конкретного інноваційного проекту. На цьому рівні важливі скоординованість та ефективність взаємодії усіх учасників проекту для досягнення головної мети — виведення інновації на ринок. Необхідний постійний моніторинг реалізації проекту, що дозволяє виявляти "вузькі місця" і вчасно усувати помилки, щоб уникнути кумулятивного наростання незапланованих витрат. Фактори мікрорівня є внутрішньофірмовими умовами щодо спрямування частини прибуткових надходжень на розробку інноваційних технологій, створення системи стимулювання інноваційної діяльності інженерних працівників, розвитку інфраструктури науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт на підприємстві.

Таким чином, умови та фактори реалізації інноваційного потенціалу регіону є "похідними" від взаємодії регіонального інноваційного потенціалу з макроекономічними, макроекономічними та глобальними умовами і факторами. В аналіз умов реалізації інноваційного потенціалу регіону включається низка глобальних факторів.

За складом інфраструктури інноваційної діяльності варто виділити такі фактори: виробничо-технологічні (інноваційні технологічні центри та технопарки; інноваційно-промислові комплекси; технологічні кластери; технологічно-упродувальні зони; центри колективного користування високотехнологічним обладнанням); фінансові (бюджетні засоби; бюджетні та позабюджетні фонди технологічного розвитку; венчурні фонди; посівні та стартові фонди; гарантійні структури та фонди); інформаційно-консалтингові (державна система науково-технічної інформації; ресурси підтримки малого бізнесу; регіональні інформаційні мережі; Інтернет; центри трансферу технологій;

консалтинг у сфері економіки та фінансів; технологічний консалтинг; маркетинговий консалтинг; консалтинг у сфері зовнішньоекономічної діяльності); кадрове забезпечення (підвищення кваліфікації персоналу у сфері інновацій; підготовка спеціалістів у сфері технологічного та науково-го менеджменту).

За інструментами регулювання розрізняють такі фактори становлення інноваційного потенціалу:

- оподаткування;
- фінансово-кредитне регулювання;
- цінове регулювання.

Система оподаткування включає регулюючі та фіскальні податки. Вони спрямовані на відчуження частини доданої вартості. При визначенні ставок податків ураховуються показники технічної можливості та економічної рентабельності господарської діяльності, заснованої на інноваційних технологіях. Важливим моментом активізації інноваційної діяльності є вмонтування у систему фіскального регулювання стимулювального чинника, що сприятиме використанню інноваційних технологій у всіх сферах суспільного відтворення.

Фінансово-кредитне регулювання також є важливим важелем стимулювання активізації інноваційної діяльності. Воно включає:

- пільгове кредитування інноваційних проектів, що мають бути впроваджені у регіональному господарському комплексі;
- позики зі зменшеною ставкою відсотка;
- субсидії, що становлять спеціальні виплати підприємствам, які освоюють передові зарубіжні технології;
- інвестиційні субвенції регіонам, що надаються на цілі інноваційного розвитку на безвідплатній основі.

Політика пільгового кредитування має на увазі надання пільгових кредитів на інноваційну діяльність із бюджету, а також залучення банківських кредитів. Перевага банківського кредитування порівняно з бюджетним полягає у дотриманні принципів платності і поворотності коштів, які надаються, що повинно стимулювати виключно цільове використання кредитів і мінімальні терміни проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. При цьому держава надає банку-кредитору податкову пільгу (зниження податкової ставки на дохід) і тим самим стимулює банки до кредитування інноваційних проектів. Крім того, держава може надати банку дотацію на компенсацію кредиту під знижений відсоток, що дає гарантію поворотності і платності кредиту. Саме підприємство може гарантувати виплату кредиту власним інноваційним фондом. Вирішення проблеми поворотності банківських засобів вимагає створення іпотечних банків.

Цінове регулювання передбачає стимулювання виробництва і споживання інноваційної продукції. Це здійснюється через пільгове ціноутворення. Його суть полягає в тому, що інноваційна продукція, випущена із застосуванням маловідходних і безвідходних технологій, реалізується за нижчою ціною, ніж аналогічна продукція, вироблена на морально та фізично застарілому обладнанні [6].

У ринкових умовах, що сформувалися, підприємство-виробник інноваційної продукції матиме значний прибуток на основі більшого об'єму реалізації. Проте в умовах формування ринку і потреб суспільства в інноваційних технологіях, які ще не склалися, держава покладає на себе обов'язок просувати на ринок цю продукцію через дотування певних категорій споживачів інноваційної продукції (перш за все, високотехнологічного обладнання). Держава також забезпечує доступність придбання прогресивних засобів виробництва через субсидування, субвенціювання, кредитування підприємств. На жаль, Закон України "Про місцеве

самоврядування" та Бюджетний кодекс не містять навіть критичного набору важелів економічного стимулювання нарощення інноваційного потенціалу, які могли б використовувати органи місцевого самоврядування та регіональні органи державного управління. Першим кроком удосконалення регіональної інноваційної політики має бути внесення змін у Закон України "Про місцеве самоврядування" та Бюджетний кодекс щодо розширення прав і повноважень місцевої влади щодо стимулювання процесів активізації інноваційних процесів.

У зв'язку з масштабною трансформацією системи управління соціально-економічними процесами в напрямі перенесення значної частини повноважень на регіональний рівень важливого значення набуває розробка інституціональних механізмів (у межах яких проявляється дієвість інституціональних факторів) залучення наукових установ та господарюючих суб'єктів до активного продукування, освоєння та комерціалізації інновацій.

За характером впливу на становлення інноваційного потенціалу доцільно виділити фактори конструктивного і деструктивного впливу. Активізувати фактори конструктивного впливу на інноваційний потенціал регіону, у першу чергу, можливо через вдосконалення інституціонального середовища інноваційної діяльності, яке становить спектр як формальних, так і неформальних інститутів, що забезпечують вмонтування інноваційного продукту в систему товарно-грошових відносин.

Фактори деструктивного впливу виникли як внаслідок системних економічних суперечностей у національній економіці, так і внаслідок формальної імплементації в реальну практику пріоритетів інноваційного розвитку.

У той же час на регіональному рівні створюються багато об'єктів інноваційної інфраструктури, які забезпечують взаємозв'язок учасників інноваційної діяльності з метою ефективного розробки, освоєння, трансферу і впровадження інновацій. Регіони розробляють стратегії соціально-економічного розвитку, в яких присутні інноваційні розділи як невід'ємна і пріоритетна частина.

За результативністю дії на темпи нарощення інноваційного потенціалу регіону варто виділити стримуючі та каталізуючі фактори. Для розробки дієвих регуляторних інструментів активізації інноваційної діяльності необхідно виявити фактори, що стримують нарощення інноваційного потенціалу. Окремі з цих факторів сформувалися ще за часи командно-адміністративної системи, набули ще більшого розмаху в кризові 90-ті роки (деформована структура експорту), а інші — внаслідок упередженого ставлення нової економічної ідеології до притаманних плановій економіці форм інтеграції виробництва та науки (руйнування механізму організаційної взаємодії галузевої науки та виробництва). Якщо швидке подолання значного інвестиційного дефіциту впровадження інноваційних проєктів за нинішніх умов структурних диспропорцій надто проблемно, то активно розвивати інфраструктуру інноваційного підприємництва та вдосконалювати систему набуття, використання та захисту прав інтелектуальної власності цілком реально. Крім того, це дасть можливість покращувати привабливість вітчизняних розробок для іноземних інвесторів.

Для визначення магістральних напрямів регіональної інноваційної політики згрупуємо фактори нарощення інноваційного потенціалу у їх функціональному розрізі. Принциповим моментом при цьому має бути синхронне вдосконалення правових, фінансових та організаційних умов, що дозволить пов'язати пріоритетні напрями інноваційної діяльності з наявним фінансовим та інфраструктурним забезпеченням.

Особливо це актуально для регіонів, що не відзначаються значним промислово-виробничим потенціалом та не

мають потужних науково-виробничих об'єднань, які володіють усіма можливостями для інтеграції науки та виробництва.

Тому правове оформлення бізнес-інкубаторів, технополісів, технопарків та венчурних фондів, активне впровадження інструментів здешевлення кредитів та пільгового оподаткування, а також здійснення заходів щодо підтримки малого інноваційного підприємництва створять сприятливий полігон для продукування та комерціалізації інноваційних продуктів навіть у регіонах, які не володіють потужним промисловим потенціалом.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що інноваційний розвиток регіону визначається впливом різноманітних факторів, які різняться змістом та формою прояву і зумовлюються мінливістю ринкової кон'юнктури й особливостями структурних змін у регіональних господарських комплексах. Саме вплив цих факторів визначає діяльність суб'єктів інноваційного підприємництва, котрі, реалізуючи весь спектр прав і повноважень, спрямовують вплив факторів у напрямі створення сприятливих передумов для продукування, поширення та комерціалізації інновацій. Розробка стратегії нарощення інноваційного потенціалу регіону має базуватися на оцінці впливу вказаних факторів, що дасть можливість визначити цілі суб'єктів інноваційної діяльності і вибрати найбільш прийнятну стратегію, використовуючи підходи, які враховують існуючі умови реалізації інноваційних проєктів.

Оцінка найбільш детермінуючих факторів має передувати вибору підходів формування стратегії становлення інноваційного потенціалу регіону. Застосування конкретного підходу має визначитися станом макро- та мікросередовища щодо впливу на нарощення інноваційного потенціалу регіону. Підхід, що базується на основі проєкції теперішнього стану на майбутнє (екстраполяція), доцільно використовувати в умовах чітко детермінованих факторів впливу на реалізацію інноваційних проєктів, коли не передбачається різких коливань щодо зміни основних правил гри на ринку науково-технічних послуг.

Підхід, що базується на створенні сприятливих передумов, полягає у наступному: якщо процес нарощення інноваційного потенціалу в ретроспективі визначений як незадовільний, то це зумовлює необхідність усунення негативного впливу окремих факторів та посилення впливу факторів, які каталізують інноваційний процес.

Інфраструктурний підхід варто застосовувати в умовах, коли надто проблемно проходить процес переходу від продукування ідеї до її впровадження у процес серійного виробництва. Його суть зводиться до вибору тих інфраструктурних ланок, які дадуть можливість забезпечити консультативний, фінансовий та організаційний супровід поширення інновацій.

Враховуючи необхідність концентрації зусиль різноманітних суб'єктів щодо освоєння стратегічно важливих для регіону інноваційних проєктів, найбільш ефективним слід вважати кластерний підхід. Суть його зводиться до вибору найбільш оптимальної моделі взаємодії усіх зацікавлених сторін (органів місцевого самоврядування, науково-дослідних установ та підприємницьких структур). В умовах, коли неформованими є традиційні для ринкової економіки інститути продукування інновацій, саме нестатутні об'єднання у формі кластерів мають ліквідувати існуючий інституціональний вакуум організації процесів нарощення інноваційного потенціалу регіону.

Найбільш прийнятним є інфраструктурно-кластерний підхід, що зводиться до перманентного вдосконалення інфраструктури ринку інновацій (інститути продукування, поширення та комерціалізації інновацій) та розбудови об'єднань усіх зацікавлених сторін у нарощенні інноваційного потенціалу. Необхідність у кластерних (нестатутних) об'єд-

наньня відпаде в міру дозрівання сучасних елементів інноваційної інфраструктури.

Урахування впливу всіх факторів має бути передумовою для вибору стратегії нарощення інноваційного потенціалу регіону. Вибір стратегії базуватиметься на використанні різноманітних підходів. Використання конкретного підходу визначатиметься станом макро-, мезо- та мікросередовища нарощення інноваційного потенціалу регіону.

З поступовим просуванням світової економіки в пост-індустріальну фазу розвитку та ускладненням економічних взаємозв'язків зростає роль інституціональних факторів. Адже однією з важливих передумов становлення та розвитку інноваційної економіки є зрілість і стійкість інститутів, які стабілізують та регулюють інноваційне середовище. Світовий досвід показує, що ключовим моментом у формуванні інфраструктури підтримки підприємництва є створення мережі центрів малого підприємництва (інноваційних, виробничих, науково-технічних, інвестиційних, навчально-методичних), що дозволяють комплексно використовувати наявні місцеві ресурси, вибудовувати з відпрацьованого організаційного матеріалу й окремих блоків системи підтримки малого бізнесу механізми його розширеного відтворення.

Кожний фактор обґрунтування стратегічних пріоритетів інноваційно-технологічного розвитку на довгострокову перспективу накладає додаткові обмеження на можливість реалізації наукового потенціалу країни і його втілення у піонерних продуктах і технологіях. Завдання інноваційної політики держави на довгострокову перспективу — створити умови, щоб вихідний фундаментальний науковий потенціал країни мав можливість втілити себе в пріоритетних продуктах і технологіях максимально можливою мірою.

Процес становлення інноваційного потенціалу регіону залежить від системної взаємодії комплексу умов та факторів, які прискорюють інноваційний процес, починаючи від науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок і закінчуючи масовим виробництвом продукту або застосуванням інноваційної технології. Інноваційний потенціал виражається у вже існуючих інноваційних проектах, які перебувають на завершальних стадіях розвитку, в проектах на стадії науково-дослідної діяльності, наукових і виробничих кадрах, а головне — в інфраструктурі, яка є з'єднувальною ланкою між усіма складовими, основою росту і розвитку інноваційної діяльності.

Позитивним прикладом поступального розвитку регіональної інноваційної системи є наявність здорової конкуренції між містами, що розвивають інноваційну інфраструктуру, та потенційно успішні інноваційні проекти і малі інноваційні компанії. Результат конкуренції — створення додаткових можливостей для компаній-резидентів, що мають на меті підтримати та прискорити розвиток таких міст.

У своєму розвитку різні галузі вітчизняної економіки стикаються з проблемними ситуаціями, які визначають адекватність різних за своїм змістом варіантів політики інноваційного розвитку, варіантів, відмінних за складом та типом інновацій (технологічних та нетехнологічних) на основі врахування основних факторів, що визначають магістральні напрями становлення інноваційного потенціалу. При розробці регіональної інноваційної політики необхідно враховувати весь спектр перешкод, що стримують процес нарощення інноваційного потенціалу і мінімізують вплив низки факторів як регуляторного, так і забезпечувального плану. Такими перешкодами є:

— недостатність фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок;

— відсутність результативної нормативно-правової системи регулювання і стимулювання інноваційної діяльності;

— невідповідність корпоративних структур, які формуються в Україні, головним вимогам інноваційного розвитку;

— відсутність дієвої системи пріоритетів розвитку науково-технологічної сфери;

— повільне формування сучасного і масштабного ринку інноваційної продукції;

— неготовність апарату державного управління до результативної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток економіки;

— вплив світової економічної кризи на масштаби концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках інноваційного розвитку.

ВИСНОВКИ

Вдала реалізація інноваційних проектів у регіональних господарських комплексах можлива на основі поступового вмонтування елементів економіки знань у більшість сегментів відтворювальних пропорцій та посилення впливу каталізуючих інноваційний процес факторів. Судячи з цих міркувань, має відбуватися формування інституціональної структури інноваційної діяльності, яку становитимуть підприємства, установи, їх об'єднання різних форм власності, що надаватимуть послуги з продукування, освоєння та комерціалізації продуктових та процесних інновацій (консалтингові фірми, фінансово-кредитні установи, зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси), технопарки, інноваційні центри). В авангарді цього процесу мають бути науководослідні установи Національної академії наук України та вищі навчальні заклади, які забезпечуватимуть інтеграцію науково-технічних досліджень і виробничої діяльності та поступово переводитимуть регіональні господарські комплекси на інноваційну модель розвитку. Необхідним є також створення інститутів, які стимулюватимуть суб'єктів фінансової, наукової та промислової діяльності до запровадження інновацій. У першу чергу такими стимулами є фіскальні важелі: податкові пільги, податкові кредити, прискорена амортизація, цільова підтримка через гранти та позики і т.п. Крім того, ефективним є також застосування адміністративних заходів у спрощеному процедурі створення та діяльності інноваційних підприємств.

Література:

1. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика; за ред. д.е.н., професора Л.І. Федулової. — К.: Основа, 2005. — 549 с.
2. Маковеев П.С., Шарко М.В. Организация, регулирование и управление инновационно-инвестиционной деятельностью в Украине / П.С. Маковеев, М.В. Шарко. — Херсон: ХДТУ, 2004. — 235 с.
3. Куцай Н.С. Економіка знань як модель розвитку економіки регіону / Н.С. Куцай // Зб. наук. пр. "Економічний простір". — Серія "Економічна освіта в постіндустріальному суспільстві". — № 28/1. — Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. — 340 с. — С. 272—276.
4. Пшик Б.І. Напрями реалізації регіональної інвестиційної політики / Б.І. Пшик // Регіональна економіка. — 2010. — № 4. — С. 172—177.
5. Сухоруков А. Проблеми підвищення інвестиційної активності регіонів / А. Сухоруков // Економіка України. — 2009. — № 8. — С. 26.
6. Швець В.Я. Стратегія державної та регіональної інвестиційної політики в умовах перехідної економіки / В.Я. Швець // Економіка промисловості. — 2009. — № 3. — С. 134—144.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.